

Dobrovoľníctvo v čase pandémie COVID-19: Etnografická prípadová štúdia

Volunteering during the COVID-19 pandemic:
An ethnographic case study

DOI: 10.31577/EtnoRozpra.2023.30.2.06

Kristína Cichová, Michal Uhrin

Abstract

The COVID-19 pandemic has affected almost all aspects of societies across the world. However, its impact on volunteering and people's motivations to volunteer is still a relatively unexplored area. During the COVID-19 pandemic, it became evident that volunteers can contribute to a well-functioning society in a variety of ways. Volunteers around the world have helped others by activities such as sewing masks or shopping for the elderly, or by encouraging fellow citizens to follow anti-pandemic measures. Many surveys have shown the importance of the involvement of community volunteers and organizations as a support to the community in times of humanitarian crisis or disaster. And although research on volunteering in Slovak ethnology has been of interest, the question of the impact of COVID-19 pandemic on volunteering in Slovakia has not yet received much systematic attention. Based on the results from ethnographic research, the text aims to outline how volunteers from the I'm Here for You program, operating in the Slovak capital Bratislava, reflected the changes brought about by the pandemic concerning volunteering, while attention is also given to the impact of pandemic-related constraints on motivations to volunteer.

Keywords

volunteering, motivations for volunteering, COVID-19, tutoring, education

Kľúčové slová

dobrovoľníctvo, motivácie k dobrovoľníctvu, COVID-19, doučovanie, vzdelávanie

Kontakt / Contact

Mgr. Kristína Cichová, Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, v. v. i., Klemensova

19, 813 64 Bratislava, Slovensko, e-mail: kristina.cichova@savba.sk

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6849-4516>

Mgr. Michal Uhrin, PhD., Katedra archeológie a kultúrnej antropológie, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave, Gondova 2, 811 02 Bratislava, Slovensko, e-mail: michal.uhrin@uniba.sk

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8062-5785>

Acknowledgment

Príspevok vznikol s podporou grantového projektu VEGA 1/0724/23 *Konspirualita: Prelímanie nadprirodzených a konšpiračných vysvetlení*.

Ako citovať / How to cite

Cichová, K., Uhrin, M. (2023). Dobrovoľníctvo v čase pandémie COVID-19: Etnografická prípadová štúdia. *Etnologické rozpravy*, 30(2), 91-101. <https://doi.org/10.31577/EtnoRozpra.2023.30.2.06>

Úvod

Vplyv pandémie COVID-19 sme od februára 2020 začali pociťovať aj na Slovensku. Pandémia a s ňou súvisiace protipandemické opatrenia priniesli v spoločnosti mnoho bezprecedentných zmien. Prvý prípad ochorenia COVID-19 sa na Slovensku objavil 6. marca 2020. Následne vypukla prvá vlna pandémie, ktorá sa prejavovala denným prírastkom ochorenia približne desať ľudí denne. Počas letných mesiacov sa situácia ustálila. Prelom nastal na jeseň a v zime v roku 2020, keď sa pandemická situácia rapídne zhoršila. Nasledovalo vyhlásenie krízového stavu so zamedzením vychádzania a povinným antigénovým testovaním. Na Slovensku sa podali prvé vakcíny proti ochoreniu 26. septembra 2020. V januári 2021 sa potvrdil výskyt variantu *Alfa*, čo prinieslo povinné prekrytie dýchacích ciest respirátormi typu FFP2 vo všetkých interiéroch. V ďalších mesiacoch vírus mutoval a vyskytli sa ďalšie varianty. V priebehu prvej polovice roka 2022 sa pri ustupujúcej vlne variantu *Omikron* začali takmer úplne uvoľňovať protipandemické opatrenia.

Martina Wilsch píše, že diskurz ohrozenia, ktorý je spojený s pandemiou COVID-19 a kríza, z ktorej vychádza, boli v mnohých ohľadoch v nedávnej histórii bezprecedentné vzhľadom na dopad globálneho rozsahu (Wilsch, 2023a: 4). Tvrdí, že pandemická kríza poukázala na flexibilitu pomyselných istôt a štandardov, ktoré akýmsi spôsobom žijeme v každodennosti. Nástrahy a nebezpečia spojené s pandemiou prekračovali hranice národných štátov a svetadielov. Aj protipandemické opatrenia na zamedzenie šírenia koronavírusu mali často nadnárodný až celosvetový charakter. Takýmito opatreniami boli, napríklad, zákaz prekračovania hraníc, zákaz organizovať hromadné podujatie, zákaz stretávania, dištančné vzdelávanie a mnohé ďalšie (Wilsch, 2023a; tiež Bužeková, 2019; Bužeková, Dubravčák, 2021).

Pandémia zasiahla spoločnosť v mnohých oblastiach a priniesla nespočet nových situácií. Izolácia a presunutie sociálnych interakcií do online sveta boli iba jedny z mnohých zmien, ktorým museli čeliť obyvatelia na celom svete. Pandémia mala značný vplyv aj na globálnu ekonomiku. V súčasnosti sa hovorí o ekonomickej kríze, ktorú priniesla a ktorú pociťujú aj obyvatelia Slovenska. Výraznou však nie je len ekonomická kríza, ale aj kríza psychologická, ktorá sa postupne začína ukazovať ako následok pandemickej situácie. Spoločnosť postupne pociťuje následky izolácie a obmedzovania sociálnych interakcií, zavedených na zastavenie šírenia nákazy. Tieto obmedzenia mali negatívny vplyv na kvalitu duševného zdravia – možno napríklad badať zvýšenie výskytu úzkostí, nespavosti či depresie (Adamčíková, Zavorská, 2021).

To, ako pandemická situácia a obmedzenia, ktoré z nej vyplývajú, ovplyvnili dobrovoľníctvo a motivácie ľudí vykonávať ho, doposiaľ predstavuje menej preskúmanú oblasť. Cieľom uvedeného textu je načrtnúť, ako dobrovoľníci z programu *Som tu pre Teba*, pôsobiaceho v Bratislave, reflektovali zmeny, ktoré so sebou priniesla pandémia a najmä obmedzenia v súvislosti s vykonávaním dobrovoľníckej činnosti. Štúdia je založená na etnografickom výskume, ktorý bol zameraný na motivácie dobrovoľníkov v programe *Som tu pre Teba*. Výskum sa sústreďoval na súvis medzi motiváciami dobrovoľníkov vykonávať dobrovoľnícku činnosť a ich deklarovanou religiozitou. Jeho cieľom bolo prispieť k dlhotrvajúcej debate o tom, či existuje súvis medzi religiozitou a prosocialitou (Cichová 2022; tiež Bulbulia, Sosis, 2011; Soler, 2012; Sosis, 2003). Hoci primárnym cieľom výskumu nebolo skúmať vplyv pandémie na vykonávanie dobrovoľníckej činnosti, respondenti tento vplyv reflektovali často spontánne. Štúdia si nekladie za cieľ podať komplexný pohľad do tejto problematiky, ale skôr naznačiť širokosiahle vplyvy pandémie na tento aspekt spoločnosti na príklade zmien v dobrovoľníckej činnosti konkrétneho dobrovoľníckeho programu.

Dobrovoľníci vo víre pandémie

Počas pandémie COVID-19 sa ukázalo, že dobrovoľníci môžu prispieť k dobre fungujúcej spoločnosti a to rôznymi spôsobmi. Dobrovoľníci na celom svete počas pandémie pomáhali praktickými činnosťami (napríklad šitím rúškov či nakupovaním pre seniorov) alebo posilňovaním spoločenskej súdržnosti napríklad tým, že usporadúvali spoločenské a kultúrne podujatia v otvorenom priestore a v súlade s aktuálne platnými nariadeniami vlády SR a úradu verejného zdravotníctva, či povzbudzovali spoluobčanov k dodržiavaniu protipandemických opatrení. Mnohé prieskumy ukázali dôležitosť zapojenia komunitných dobrovoľníkov a organizácií v podpore komunit v čase akejkoľvek humanitárnej katastrofy (Oliver-Smith, 2005; Lettrich, 2016). Tieto výsledky podporili aj odborníci z Centra pre medicínu založenú na dôkazoch (Centre for Evidence-Based Medicine) ktorí tvrdia, že pocit, že ľudia sú dôležití pre komunitu, môže potenciálne zvyšovať pocit blahobytu v čase krízy (Schiltz a kol., 2023).

Štúdia Andrea Principiho a kol., skúmajúca zmeny v dobrovoľníckej činnosti starších ľudí v Taliansku spôsobené pandemiou COVID-19, prichádza s argumentom, že počas pandémie najmä starších dobrovoľníkov motivovali predovšetkým sociálne aspekty dobrovoľníckej činnosti. Tieto sociálne aspekty, napríklad príležitosť nadviazať vzťah s ostatnými, im napomáhali v zotrvaní v dobrovoľníckych aktivitách, ktoré robili predtým (Principi a kol.,

2022:1). Autori považujú za dôležité dôsledky, ktoré môžu vyplynúť z faktu, že dobrovoľníctvo poskytovalo priestor ako čeliť „nežiaducim vedľajším dôsledkom“ protipandemických opatrení, ktoré vyžadovali sebaizoláciu a fyzický odstup.¹ Autori tiež zdôrazňujú potrebu vnímať starších ľudí v kritických situáciách nielen ako príjemcov zdravotnej a sociálnej starostlivosti, ale aj ako plnohodnotných poskytovateľov pomoci v komunite (Principi a kol., 2022:1). Z uvedeného vyplýva, že starších ľudí je v zmysle dobrovoľníctva potrebné vnímať nielen ako príjemcov pomoci, ale aj ako poskytovateľov dobrovoľníckych služieb.

V ďalšej štúdií Grotz a kol. poukazujú na to, že náhle ukončenie dobrovoľníckej činnosti počas pandémie COVID-19 malo negatívny vplyv nielen na fyzické zdravie, ale aj duševnú pohodu starších dobrovoľníkov (Grotz a kol., 2020). Viaceré štúdie teda naznačujú, že dobrovoľníctvo má potenciál priaznivo vplyvať na duševnú, sociálnu a fyzickú pohodu ako prijímateľov, tak aj poskytovateľov pomoci. Počas pandémie COVID-19 sa z dôvodu snahy zamedziť šíreniu vírusu zrušilo alebo obmedzilo mnoho dobrovoľníckych aktivít a činností. Dôsledky obmedzenia či pozastavenia dobrovoľníckych činností počas pandémie sú doposiaľ len málo prebádané.

Napriek predpokladu Principiho a kol., ktorí skúmali motivácie vykonávať dobrovoľnícku činnosť v Taliansku, že pandémia COVID-19 bude pôsobiť ako odrádzajúci faktor, sa ukázalo, že v niektorých prípadoch bola práve pandémia spúšťačom zaangažovanosti u ľudí, ktorí by sa za iných podmienok o dobrovoľnícku činnosť nezaujímali. Ľudia, ktorí sa angažovali v dobrovoľníckej činnosti, vykazovali počas pandémie podľa autorov menej depresívnych a úzkostných symptómov či nižšiu úroveň hnevu a frustrácie (Principi a kol., 2022).

Pokiaľ ide o motivácie dobrovoľníkov a zmeny, ktoré následkom pandémie COVID-19 nastali, štúdia Principiho a kol. ukázala, že u starších dobrovoľníkov sa stalo dobrovoľníctvo často nástrojom ako naplniť svoje potreby v oblasti sociálnych vzťahov. Dobrovoľníctvo mohlo pôsobiť ako prostriedok napomáhajúci k vysporiadaniu sa so sociálnou izoláciou. Ďalšou motiváciou, ktorú výskum ukázal, boli deklarované altruistické hodnoty účastníkov výskumu, ktoré v čase pandémie viedli k ešte väčšej potrebe byť v čase krízy zaangažovaný a pomáhať ostatným (Principi a kol., 2022; tiež Hoffman, Oliver-Smith, 2002; Oliver-Smith, 2005). Guanlan Mao, Maria Fernandes-Jesus, Evangelos Ntontis a John Drury vo svojom článku píšu, že existujú dôkazy, že dobrovoľníci sa prispôbili nielen meniacim sa potrebám, ale aj okolnostiam, ktoré menili tradičné formy fungovania dobrovoľníckych organizácií. To sa podľa nich ukázalo najmä v tom, ako sa mnohé dobrovoľnícke organizácie rýchlo dokázali prispôbiť pandemickej situácii a prešli z offline dobrovoľníctva na online dobrovoľníctvo (Mao, Fernandes-Jesus, Ntontis, Drury, 2021).

Z doposiaľ uvedeného je zjavné, že pandémia COVID-19 a s ňou súvisiace obmedzenia ovplyvnili takmer každý aspekt nielen slovenskej spoločnosti. Viacerí vyššie citovaní autori uvádzajú, že pandémia ovplyvnila nielen charakter vykonávaných dobrovoľníckych činností, ale aj motivácie vykonávať dobrovoľnícku činnosť. Už počas trvania celosvetovej pandémie mnoho slovenských sociálnych a humanitných vedcov, vrátane etnológov a sociokultúrnych antropológov, venovalo systematickú pozornosť mnohorozmerným

¹ Nežiaduci v tomto prípade neznamená spochybnenie účinnosti protipandemických opatrení. Skôr poukazuje na ich dôsledky v sociálnej, emocionálnej a psychologickej rovine.

vplyvom pandémie COVID-19 na slovenskú spoločnosť (Bužeková, Dubravčák, 2021; Jerotijević, 2021; Kállayová, Tužinská, 2023; Kanovský, Halamová 2020; Očenášová, 2023; Uhrin, 2021; Uhrin, Besedová, Mesíčková, Pavlíková, 2021; Wilsch, 2023a, 2023b). Hoci v širšom kontexte bolo výskumu dobrovoľníctva v slovenskej etnológii venovaná pozornosť (napríklad Winkler, 2016; 2021), otázke vplyvu pandémie na dobrovoľnícku činnosť v slovenskom prostredí dosiaľ nebola venovaná sústredená pozornosť.

Pandémia a dobrovoľníci v programe *Som tu pre Teba*

V tejto časti prezentujeme výsledky etnografického výskumu, ktorý bol vykonaný v lete 2021 a situovaný v rámci dobrovoľníckeho programu *Som tu pre Teba*². Tento program vznikol v roku 2016 a patrí pod Bratislavské dobrovoľnícke centrum (ďalej len BDC). Program vznikol na základe dlhotrvajúceho zámeru BDC vytvoriť vlastný program, ktorý by bol vzorový a implementovateľný do rôznych zariadení v rámci Bratislavského kraja. Bratislavské dobrovoľnícke centrum zisťovalo, aké zariadenia by mali záujem spolupracovať na potenciálnom programe a aký program by bol najvhodnejší. Na základe dopytu sa rozhodli pre sociálny program zameraný na doučovanie, ktoré prebieha formou osobných stretnutí dobrovoľníka a dieťaťa. Ako uviedla jedna z koordinátoriek programu, jeho cieľom bolo, aby doučovateľia trávil čas s deťmi, ktoré by za bežných podmienok nemali prístup k doučovaniu.³ V tom čase pôsobili v nízkoprahových a krízových centrách doučovania, ktoré boli skupinové, čo podľa vedúcich predstaviteľov BDC vyvolávalo mnohé problémy. BDC sa inšpirovalo už fungujúcim programom v Banskej Bystrici, ktorý bol inšpirovaný programom v Českej republike, a ten zasa programom v Amerike, a prispôbilo ho potrebám Bratislavy.

Vzorka účastníkov výskumu sa skladala zo sedemnástich dobrovoľníkov pôsobiacich v dobrovoľníckom programe *Som tu pre Teba*. Keďže tento program pôsobí iba v Bratislave a skupina aktívnych dobrovoľníkov v tomto programe nie je veľmi veľká, rozhovory sa odohrávali aj s dobrovoľníkmi, ktorí v programe už počas trvania výskumu nepôsobili. Vzorku informátorov tvorilo štrnásť žien a traja muži vo veku osemnásť až šesťdesiatpäť rokov. Väčšina informátorov bola vysokoškolsky vzdelaná.

Ako sme uviedli vyššie, pôvodný etnografický výskum bol zameraný na hľadanie súvislosti medzi deklarovanou religiozitou a deklarovanou prosocialitou, respektíve vzťahu deklarovanej religiozity a motivácií vykonávať dobrovoľnícku činnosť. Z dôvodu zámeru výskumu boli rozhovory zacielené aj na motivácie informátorov vykonávať dobrovoľnícku činnosť (pre podrobné výsledky výskumu pozri Cichová, 2022). V rozhovoroch sa však okrem explicitne pomenovaných motivácií k dobrovoľníckej činnosti a opisu religiozity objavil aj tretí faktor, ktorý ovplyvňoval charakter dobrovoľníctva a vôľu účastníkov výskumu pokračovať v doučovaní. Týmto faktorom bola pandémia COVID-19, ktorá prebiehala na Slovensku pred začatím výskumu a počas neho. Pandémia a s ňou súvisiace nariadenia vlády Slo-

2 Pozri Bratislavské dobrovoľnícke centrum (b. d.).

3 Rôzne formy doučovania poskytujú súkromné aj verejné a štátne inštitúcie. Platená forma doučovania však môže byť pre mnoho rodín z finančného hľadiska neprístupná. Aj z tohto dôvodu niektorí rodičia vyhľadávajú dobrovoľnícke organizácie poskytujúce tieto služby bezplatne.

venskej Republiky a Úradu verejného zdravotníctva mali z krátkodobého aj dlhodobého hľadiska vplyv aj na celkovú motiváciu dobrovoľníkov vykonávať dobrovoľnícku činnosť.

Predstavitelia BDC pri rozhovore o aktivitách, cieľoch, zámeroch a pôsobení dobrovoľníckeho centra deklarovali, že sa sami začali bližšie zaujímať o motivácie dobrovoľníkov, keďže v období pandémie COVID-19 reflektovali klesajúci trend záujmu. Dobrovoľníci, s ktorými sa stretávajú predstavitelia BDC, majú podľa nich pocit, že dobrovoľníctvo už nie je v spoločnosti natoľko potrebné. Predstavitelia BDC vnímajú, že dobrovoľníci, ktorí začali pôsobiť v programe pred pandemiou, majú väčšiu tendenciu zotrvať v ňom dlhšie. Pripisujú to aj rozdielnym motiváciám, s ktorými dobrovoľníci začínali. Pri dobrovoľníkoch prihlásených v roku 2022 reflektujú, že ich počet je síce dostatočný, no väčšinou sa ukazuje, že nezotrávajú v programe dlhodobo. BDC opísalo, že sa zmenila motivácia dobrovoľníkov, keďže už často ňou nie je to, že chcú robiť niečo pre iných, ale skôr snaha vyplniť voľný čas, prípadne vykonávať činnosť, s ktorou spájajú bližšie nešpecifikovaný pocit úľavy. Pandémia COVID-19 okrem zmien v motivácii priniesla skrátenie času doučovania, častejšiu absenciu dobrovoľníkov pôsobiacich v programe, ako aj nižší počet rodičov a detí vyhľadávajúcich tieto služby.

BDC reflektuje dva typy dobrovoľníkov, ktorých odmietajú pri počiatočných interview. Jednu kategóriu nazvali „premotivovaní“, ktorých opísali ako dobrovoľníkov, ktorí sa do programu hlásia s očakávaním, že po veľmi krátkom čase nastane u dieťaťa výrazné zlepšenie prospechu v škole. To sa však často nedeje a títo dobrovoľníci podľa BDC hľadajú príčinu v nefunkčnosti programu a chcú ho následne prispôbovať svojim predstavám. Predstavitelia BDC deklarovali, že týmito dobrovoľníkmi sú často učitelia z povolania. Druhou kategóriou, ktorú odmietajú na základe motivácií, sú podľa BDC dobrovoľníci, ktorí majú iné úmysly než doučovanie. Pri rozhovore BDC uviedlo príklad, keď motiváciou pre vykonávanie doučovania je potenciálny osobný finančný zisk.

Koordinátori programu *Som tu pre Teba* reagovali na obmedzenia spojené s pandemiou, zavedením online doučovania, čo nespôsobilo len prenos vyučovania do online priestoru, ale aj prenos samotných sociálnych vzťahov do priestoru internetu. Jurík a kol. uvádzajú, že prenos vzťahov a povinností do online priestoru a s tým súvisiaca zmena denného režimu adolescentov mala významný vplyv na ich duševné zdravie. Opisujú pokles pociťovanej energie, zhoršenie nálady, vzrast tenzie a pokles psychickej pohody (Jurík a kol., 2022). Praktické zmeny, ktoré online doučovanie prinieslo v doučovaní v programe *Som tu pre Teba*, boli najmä tie, že deti a doučovateľia nemali vyhradený priestor, v ktorom by ich nikto nerušil. Doučovanie už viac nemohlo prebiehať formou „jeden na jedného“. Deti sa počas doučovania nachádzali najmä doma. Delili sa o priestor „virtuálnej triedy“ s ostatnými rodinnými príslušníkmi, často bez možnosti byť v miestnosti osamote. Rodičia podľa respondentov taktiež viac zasahovali do doučovania. Pred zavedením protipandemických opatrení sa doučovania nezúčastňovali. Spoločný čas dobrovoľníka a dieťaťa sa tak viac zamerával na samotný aspekt doučovania a podľa respondentov sa vytrácal sociálny rozmer, ktorý nazvali aspekt „*bytia spolu*“.

Viacerí dobrovoľníci ukončili svoju účasť v programe a nepokračovali v ďalšom školskom roku práve kvôli formátu online doučovania. Jedna z informátoriek to odôvodnila tým, že pri online doučovaní sa stratil hlavný cieľ, ktorý v programe videla. Za hlavný cieľ nepo-

važovala samotné doučovanie, ale trávenie kvalitného času s dieťaťom.⁴ Verzia online doučovania tento aspekt podľa nej stratila a stala sa akoby „*strohým doučovaním*“, čo nepovažovala za zmysluplnú formu doučovania. Zároveň deklarovala, že tým, že sa do „*online sveta*“ preniesli aj stretnutia z bežného a pracovného života, doučovanie sa stalo psychicky zaťažujúcim.

Ďalším aspektom, ktorý viedol k ukončeniu dobrovoľníčenia, bol fakt, že pandémie pri-niesla mnohé zmeny v súkromnom živote informátorov. V dôsledku týchto zmien sa ne-mohli ďalej venovať dobrovoľníctvu. Ako jedna z respondentiek uviedla:

Ale inak, odhliadnuc od toho, tak ja by som v tom asi pokračovala, keby neprišiel covid, čiže to je asi také ideálne dobrovoľníčenie, že za mojím koncom naozaj stojí koronavírus, on ma aj osobne postihol a aj všelijako finančne, čiže ... (Ž1982).⁵

Z uvedeného výroku vyplýva, že respondentka považovala pandémiu za príčinu finančných problémov vo svojom živote. To následne viedlo k tomu, že prestala v programe doučovať. Informátori ako ďalší dôvod pre ukončenie dobrovoľníčenia uvádzali strach zo samotnej nákazy vírusom COVID-19 a následných potenciálnych zdravotných rizík. Viacerí informátori v čase výskumu uviedli, že si nie sú istí, či budú doučovať naďalej v prípade, ak sa opäť prejde z online doučovania na offline doučovanie, ak bude stále trvať hrozba nákazy koronavírusom. Tento aspekt je prítomný aj v nasledujúcom výroku respondentky: „... nejak som nebola úplne stotožnená, že to chcem cez pandémiu a ne-vedela som, ako to bude okej, že neviem potom, či budem chcieť chodiť do centra, keď bude tá korona a jedno s druhým.“ (Ž1987).

Zároveň sa v niektorých odpovediach na otázku, prečo si účastníci výskumu vybrali práve program *Som tu pre teba*, vyskytla odpoveď, že počas pandémie a najmä v období zákazu vychádzania, bolo veľmi málo príležitostí vykonávať dobrovoľnícku činnosť v akomkoľvek programe: „Ale na moju obranu uvádzam, že bol aj covid, takže nebolo veľa príležitostí.“ (M1991).

Jedna z informátoriek uviedla pandémiu ako faktor, ktorý v nej ešte zväčšil túžbu pomáhať a najmä túžbu pracovať s deťmi. Počas rozhovoru uviedla, že pandémie jej ukázala, najmä na sociálnych sieťach, „aká je spoločnosť zvláštna“ a prekvapilo ju, že „ľudia takto zmýšľajú“ – teda podporujú konanie odporujúce protipandemickým opatreniam alebo čerpajú informácie z dezinformačných zdrojov. Práve obraz toho, ako ľudia podľa nej do-kážu rozmýšľať, ju primäl k názoru, že je potrebné venovať deťom čas prostredníctvom

4 „Kvalitný čas“, ktorý informátorka spomína, vychádza aj z konkrétnej myšlienky programu *Som tu pre Teba*. Tou myšlienkou je, že jedinou funkciou programu nie je doučovanie, ale rovnako dôležitý je sociálny a emocionálny aspekt, ktorý je charakterizovaný respondentmi napríklad ako: naozaj byť tam pre dieťa. Takéto zameranie programu vychádza z častých skúseností predstaviteľov BDC a doučovateľov, že pre dieťa je rovnako dôležitý nielen praktický, ale aj sociálny, emocionálny aspekt doučovania. Podľa respondentov je v tomto kontexte dôležité aj to, aby s deťmi niekto trávil čas, vypočul ich, hral sa s nimi. Rodičia detí v programe sa často nachádzajú v ťažkej životnej situácii, ktorá im takéto trávenie času s dieťaťom neumožňuje.

5 V zátvorke je uvedený kód pre každého účastníka výskumu. Písmeno označuje rodovú sebaidentifikáciu respondenta. M pre muž a Ž pre žena. Štvorčíslenie vyjadruje rok narodenia.

doučovania, pretože: „... už tých dospelých asi už tam sa to nedá veľmi meniť, ale že keby sa zmenil prístup k tomu vzdelávaniu a od detstva by sa deti učili aj takým soft skills, tak by to bolo super.“ (Ž1982).

Z uvedeného vyplýva, že obmedzenia súvisiace s pandémiou COVID-19 mohli mať pozitívny aj negatívny vplyv na motivácie dobrovoľníkov. Pri otázke o ideálnom dobrovoľníckom programe ďalšia z účastníčok výskumu uviedla, že by to mal byť program zameraný na deti. Dôvodom podľa nej je, že informácie a príležitosti, ktoré v detstve dostávajú, definujú ich budúcnosť. Na základe toho vidí najväčší potenciál v práci s deťmi. Je však dôležité, aby sa prepojili „správny“ dobrovoľník so „správnym“ dieťaťom. To podľa nej umožňuje vytvoriť akési puto medzi nimi. Túto „správnosť“ môžeme na základe rozhovoru definovať ako kompatibilitu medzi doučovateľom a doučovaným. Význam doučovania podľa respondentky spočíva aj v socializačnom aspekte a poskytnutí emocionálnej podpory dieťaťu, najmä ak sa nachádza v rodine so znevýhodnenými životnými a sociálnymi podmienkami.

Neviem, asi neviem to presne, nemám to premyslené, ale v podstate spôsob to, čo som povedala, že určite sústredené na deti, pretože vtedy sa ľudia formujú a to definuje ich budúcnosť. Čiže, ja si myslím, že najväčší potenciál majú deti a určite takéto spojenie ... ako keby správne prepojenie ľudí, tých dobrovoľníkov s tým dieťaťom. A čo tým myslím správne prepojenie ... kde to dieťa bude mať príležitosť zažiť a vidieť veci, ktoré by normálne nezažilo a tie zážitky mu môžu pomôcť ako keby chcieť niečo iné zo svojho života ako to, čo vidí doma. (Ž1978)

Možnosť vytvoriť puto, teda blízky osobný vzťah založený na vzájomnej dôvere a porozumení, považovala väčšina informátorov za esenciálnu súčasť tohto typu dobrovoľníckej činnosti. Online doučovanie však podľa nich znemožňovalo nadviazať tento typ vzťahu medzi dobrovoľníkom a dieťaťom. Deklarovali to najmä dobrovoľníci, ktorí začali doučovať počas pandémie a nemali možnosť zažiť s dieťaťom nijaké stretnutie naživo. Títo informátori hovorili o ťažkostiach v komunikácii s dieťaťom, ako aj v získaní vzájomnej dôvery, ale aj o náročnosti udržať pozornosť dieťaťa počas online doučovania. V tomto zmysle jedna z účastníčok výskumu za najväčší nedostatok online vyučovania vnímala stratu možnosti byť s dieťaťom súčasne v jednom priestore. Podľa nej online doučovanie negatívne vplyva na mieru zlepšovania sa dieťaťa.

To akože som ti hovorila, že ten covid ma tak trošku ... to bolo pre mňa také náročné ako keby ... že tam som ten rok covidový ... online bol pre mňa taký, že tam som ako keby nevidela výsledok a zdalo sa mi to, že som bola z toho taká unavená, že potrebujem ako keby vidieť výsledky. (Ž1982)

Ďalšou reflektovanou zmenou, ktoré online doučovanie následkom pandémie koronavírusu prinieslo, bol fakt, že doučovatelia a deti stratili súkromie, ktoré predtým mali počas doučovania tvárou v tvár. Deti sa počas doučovania nachádzali často v miestnostiach, v ktorých boli prítomní ostatní členovia domácnosti. Jedna z informátoriek považovala tento aspekt za najväčšiu ťažkosť. Podľa nej to bol dôvod, prečo sa jej nedarilo efektívne pracovať s dievčaťom, ktoré v programe doučovala: „Aj keď bolo to online, tak to bolo ťažké, lebo keď bola v tom prostredí, tak bola úplne iná, to sa ani nedalo s ňou rozprávať, často mi nikto ani nedvíhal ani nič, tak to bolo také demotivujúce.“ (Ž1985).

Podobné obmedzenia reflektovalo viacero dobrovoľníkov. Jedna z dobrovoľníčok uvied-

la, ako dievča, ktoré doučovala, podľa nej využívalo vzniknutú situáciu a nevenovalo dostatočnú pozornosť aktivitám na doučovaní.

No tak, keďže bola korona, tak ten online priestor. Lebo ja som síce dieťa videla, no tiež niekedy nevidela. Tým, že ona bola staršia, vieš, tak to bolo také, že „*áá, pardón, nejde mi kamera, nejde mi mikrofón*“. Raz sa potom stalo, že nejde mi mikrofón, mi napísala do *četu* a ja som ju počula, jak sa tam rozpráva s niekým. Lenže ... no, tak som na to nepovedala nič, lebo som ju nechcela strápnit'. (Ž1992)

Záver

Pandémia COVID-19 zasiahla spoločnosť takmer vo všetkých aspektoch jej existencie. Krajiny po celom svete museli prijať opatrenia, ktoré ovplyvnili chod spoločnosti, ekonomiku, ale aj duševné zdravie ľudí. Táto situácia sa stala východiskom pre mnohé antropologické práce, ktoré skúmali vplyv pandémie na spoločnosť. Aj pandémia ukázala význam dobrovoľníkov pre spoločnosť, ktorí bez nároku na odmenu vo svojom voľnom čase pomáhali napríklad so šitím ochranných rúšok, nakupovaním pre ohrozené skupiny seniorov a zdravotne znevýhodnených spoluobčanov, atď.

Prezentovaný text nie je založený na etnografickom výskume, ktorý by sa primárne orientoval na vplyv pandémie na motivácie dobrovoľníkov pre vykonávanie dobrovoľníckej činnosti. Vychádza z etnografického výskumu, ktorý v širšom zmysle skúmal vzťah prosociality, religiozity a motivácií k vykonávaniu dobrovoľníckej činnosti. Avšak otázka vplyvu pandémie na motivácie vykonávať dobrovoľnícku činnosť sa počas výskumu ukázala ako dôležitá. Počas etnografického výskumu ju reflektovala nielen samotná organizácia BDC, ale aj účastníci výskumu.

Najvýznamnejšia zmena v dobrovoľníckej činnosti spojená s doučovaním detí, spočívala v prechode od doučovania tvárou v tvár k doučovaniu prostredníctvom online platforiem. S online formou doučovania účastníci výskumu spájali viacero negatívnych aspektov. Prvým a najzásadnejším z nich bola strata priameho a osobného kontaktu s dieťaťom. Online doučovanie podľa respondentov zásadne ovplyvňovalo samotnú kvalitu doučovania a následne rozsah nadobudnutých vedomostí. S tým súviseli aj ďalšie faktory ako strata možnosti vytvoriť si s dieťaťom vzájomný vzťah „učiteľ a žiak“ založený na dôvere.

U niektorých respondentov online forma doučovania zásadným spôsobom ovplyvnila ich motivácie pokračovať v tomto type dobrovoľníckej činnosti. Obmedzenia súvisiace s pandemiou COVID-19 mali síce na jednej strane negatívny vplyv na motivácie dobrovoľníkov vykonávať dobrovoľnícke činnosti, no na druhej strane pre niektorých neľahká situácia mnohých detí mohla pôsobiť ako motivačný faktor pre zotrvanie v dobrovoľníckej činnosti. Významná zmena sa vzťahovala aj na miesto, kde prebiehalo doučovanie. Namiesto doučovania tvárou v tvár, väčšinou len za prítomnosti žiaka a učiteľa, dieťa muselo absolvovať doučovanie v domácom prostredí. Takáto zmena, ako ukazujú mnohé výskumy, môže zásadne ovplyvniť charakter a kvalitu vyučovacieho procesu (Jerotijević, 2021, tiež Kanovský, Halamová, 2020; Rohde-Abuba, Konz, 2021).

Samotné Bratislavské dobrovoľnícke centrum začalo v dôsledku pandémie a súvisiacich obmedzení väčšmi reflektovať motivácie dobrovoľníkov. Pandémia priniesla zme-

ny v motiváciách dobrovoľníkov, ktoré môžu následne spôsobiť aj zmeny vo fungovaní jednotlivých programov – napríklad v zmene dĺžky trvania doučovania, počte dobrovoľníkov pôsobiacich v konkrétnych organizáciách, štruktúre a forme doučovania, atď. Výskum vplyvu pandémie COVID-19 na motivácie dobrovoľníkov sa preto javí ako dôležitý a prínosný, hoci na Slovensku, ale aj vo svete je zatiaľ ojedinelý. Domnievame sa, že prezentovaný text môže svojím obsahom aspoň malou mierou prispieť k zaplňaniu tejto stále poloprázdnej mozaiky poznania, vzťahujúcej sa k trojuholníku pandémie, doučovania (učenia) a vykonávania dobrovoľníckej činnosti.

Referencie

- Adamčíková, M., Zavorská, Z. (2021). *Skrytá pandémia: kríza duševného zdravia ako dôsledok COVID-19*. Bratislava: Úrad vlády Slovenskej republiky, Inštitút pre stratégie a analýzy. https://www.vlada.gov.sk/share/uvsr/isa/komentare/skryta_pandemia-_kriza_dusevneho_zdravia_ako_dosledok_covid-19.pdf
- Bulbulia, J., Sosis, R. (2011). Signalling theory and the evolution of religious cooperation. *Religion*, 41(3), 363–388.
- Bužeková, T., Dubravčák, J. (2021). Politizácia nebezpečenstva koronavírusu: riziko a morálka. Postoje voči vládnym opatreniam a názorom odborníkov počas prvej vlny pandémie na Slovensku. *Etnologické rozpravy*, 28(1), 21-51.
- Bužeková, T. (2019). Ohrozenie, riziko a nebezpečenstvo: teoretické pojmy a empirický výskum na Slovensku. *Etnologické rozpravy*, 26(1), 5-18.
- Bratislavské dobrovoľnícke centrum. (b. d.). *Som tu pre teba*. Získané 13.6.2023, z <https://www.dobrovolnictvoba.sk/co-robime/dobrovolnicke-programy/som-tu-pre-teba/>
- Cichová, K. (2022). *Som tu pre teba: motivácie dobrovoľníkov* [Nepublikovaná diplomová práca, Univerzita Komenského v Bratislave].
- Grotz, J., Dyson, S., Birt, L. (2020). Pandemic policy making: The health and wellbeing effects of the cessation of volunteering on older adults during the COVID-19 pandemic. *Quality in Ageing and Older Adults*, 21(1470), 261-269. <https://doi.org/10.1108/QAOA-07-2020-0032>
- Mao, G., Fernandes-Jesus, M., Ntontis, E., Drury, J. (2021). What have we learned about COVID-19 volunteering in the UK? A rapid review of the literature. *BMC Public Health*, 21(1470), 1-15. <https://doi.org/10.1186/s12889-021-11390-8>
- Hoffman, M. S., Oliver-Smith, A. (2002). *The Catastrophe and Culture. The Anthropology of Disaster*. Santa Fe: School of American Research.
- Jerotijević, D. (2021). Deti v čase pandémie: Teoretické a metodologické otázky (reflexia pilotného výskumu). *Etnologické rozpravy*, 28(1), 52-65.
- Jurík, J., Trebatická, J., Matzová, Z., Böhmer, F. (2022). Vplyv lockdownu a online výučby počas pandémie COVID-19 na duševné zdravie slovenských adolescentov. *Psychiatrická prax*, 23(2), 93-94. https://www.solen.sk/storage/file/article/PSY_2_2022_final%20%E2%80%93%20Jurik.pdf

- Kállayová, V., Tužinská, H. (2023). „Korona neexistuje!“ humor ako komunikačná stratégia v čase krízy. *Slovenský národopis*, 71(1), 11-28. <https://doi.org/10.31577/SN.2023.1.02>
- Kanovský, M., Halamová, J. (2020). Perceived threat of the coronavirus and the role of trust in safeguards: A case study in Slovakia. *Frontiers in Psychology*, 11(554160). <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.554160>
- Lettrich, R. (2016). Živelná pohroma ako multidimenzionálny jav. *Etnologické rozpravy*, 23(2), 59-79.
- Očenášová, Z. (2023). Keď sa stratégia násilia stane spoločenskou normou: Vplyv sociálnej izolácie na partnerské násilie na ženách. *Slovenský národopis*, 71(1), 29-41. <https://doi.org/10.31577/SN.2023.1.03>
- Oliver-Smith, A. (2005). Communities after catastrophe. In E. S. Hyland (Ed.), *Community building in the twenty-first century* (s. 45-70). Michigan: University of Michigan.
- Principi, A., Lucantoni, D., Quattrini, S., Di Rosa, M., Socci, M. (2022). Changes in volunteering of older adults in the time of the COVID-19 pandemic: The role of motivations. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(22), 1-17. <https://doi.org/10.3390/ijerph192214755>
- Rohde-Abuba, C., Konz, B. (2021). *Children in the COVID-19 Crisis. Children in Germany and Ghana 2021*. Germany: World Vision Deutschland e.V. https://www.worldvision.de/sites/worldvision.de/files/pdf/World_Vision_ChildrenintheCovid19crisis_final_April2021.pdf
- Schiltz, F., Van Remoortel, H., Scheers, H., Vandekerckhove, P. (2023). Societal volunteering and COVID-19 mortality in high-income countries: A cross-sectional study. *BMJ Open* 2023, 13(:e063515). <https://bmjopen.bmj.com/content/13/4/e063515>
- Soler, M. (2012). Costly signaling, ritual and cooperation: Evidence from Candomblé, an Afro-Brazilian religion. *Evolution and Human Behavior*, 33(4), 346–356. <https://doi.org/10.1016/j.evolhumbehav.2011.11.004>
- Sosis, R. (2003). Why aren't we all hutterites: Costly signaling theory and religious behavior. *Human Nature*, 14(2), 91–127. <https://doi.org/10.1007/s12110-003-1000-6>
- Uhrin, M. (2021). Epidémie, pandémie a spoločnosť. *Etnologické rozpravy*, 28(1), 8-29.
- Uhrin, M., Besedová, Z., Mesíčková, M., Pavlíková, N. (2021). Komunikácia, rekreácia a humor: Ako pandémia COVID-19 ovplyvnila život ľudí na Slovensku. *Etnologické rozpravy*, 28(1), 96-110.
- Wilsch, M. (2023a). Cezhraničná cirkulácia slovenských opatrovateliek v Rakúsku počas pandémie na pozadí krízy starostlivosti. *Slovenský národopis*, 71(1), 42-60. <https://doi.org/10.31577/SN.2023.1.04>
- Wilsch, M. (2023b). Spoločenskovedné reflexie krízy a návratu k bežným časom. *Slovenský národopis*, 71(1), 3-10. <https://doi.org/10.31577/SN.2023.1.01>
- Winkler, T. (2016). Mladí dobrovoľníci v mimovládnych organizáciách (kontexty motivácií a altruizmu). *Etnologické rozpravy*, 23(2), 7-27.
- Winkler, T. (2021). *Transactional Activism in Bratislava: A Case Study of Nová Cvernovka Cultural and Creative Centre*. Bratislava: VEDA SAV.